

CONDIȚIONAREA ALOCAȚIEI PENTRU COPII DE PREZENȚA ȘCOLARĂ ȘI EFECTELE SALE ASUPRA EDUCAȚIEI COPIILOR DE RROMI

MIHAI SURDU

Înainte de a trece la analiza efectelor pe care le are măsura prezentată în titlu asupra educației copiilor rromi, vom face o discuție asupra obiectivelor pe care legea le are în vedere. Sperăm în acest fel să putem discerne între **efecte scontate și efecte perverse**, în sensul atribuit de Boudon. Evaluarea obiectivelor se impune cu atât mai mult cu cât simplul enunț al acestei măsuri nu are darul de a clarifica finalitățile avute în vedere.

O primă întrebare ar fi "Cui se adresează aceasta măsură?" sau "Care este grupul țintă vizat?"

Deși textul de lege specifică în mod clar faptul că este o măsură universalistă, având ca beneficiari toți copiii de vârstă școlară de până la 18 ani, avem serioase motive să ne îndoim asupra desemnării corecte a grupului țintă. Vom argumenta acest lucru.

Condiționarea acordării alocației pentru copii de prezența școlară, vizează atragerea la școală a copiilor, care dintr-un motiv sau altul nu frecventează sau întrerup școlarizarea în decursul celor 10 ani obligatorii de școală (tot prin lege). Dar care sunt copiii care nu frecventează sau întrerup școala? Proportia neparticipării școlare este mult mai mare în cazul **copiilor rromi** decât pe totalul populației, astfel încât, aceasta din urmă este prin comparație nesemnificativă.¹ Grupul țintă vizat **în mod real** de această lege este deci, cel al copiilor rromi.

Tabelul următor relevă acest lucru:

Tabelul nr. 1

Tabel comparativ al participării școlare a copiilor rromi și pe total populație în anul școlar 1992/1993 (înainte de introducerea legii)

Grupa de vârstă	Rromi	Total populație
7-10 ani	62%	93,8%
11-14 ani	58%	86,1%

Sursă: **Țigani** (Zamfir, C., Zamfir E. coord., 1993) și **Cartea albă a Copilului** (Fundatia "Copiii României", 1997).

¹ Cu atât mai mult cu cât în participarea școlară pe totalul populației, este inclusă practic și populația de rromi de vârstă școlară. Este de presupus deci, că valorile participării școlare ar fi mai ridicate, dacă s-ar exclude din calcul populația de rromi de vârstă școlară, rămânând doar românii și celelalte minorități.

Structura neparticipării școlare în cazul populației de rromi înainte de introducerea legii (anul școlar 1992-1993) se prezintă astfel:

Tabelul nr. 2

Neparticiparea școlară pentru populația de rromi de vârstă școlară pe categorii

Grupa de vârstă	Înteruperea școlarizării	Nu a urmat niciodată școala
7-10 ani	10,1	27,9
11-14 ani	24,4	17,6

Sursă: **Țiganii** (Zamfir, C., Zamfir, E. coord., 1993) și **Cartea albă a Copilului** (Fundatia "Copiii României", 1997).

Obiectivul (câtuși de puțin explicit) al legii este astfel, **îmbunătățirea participării școlare a copiilor rromi**. Mai precis, este vorba de atragerea la școală a unui important segment din populația rromă de vârstă școlară care anterior acestei măsuri nu frecventa școala.

Un atare obiectiv ridică însă o serie de întrebări referitoare la măsura condiționării în sine și la tipul de beneficiu pe care îl reprezintă alocația pentru copii.

Mai este alocația pentru copii o măsură universalistă? Este un beneficiu acordat pentru calitatea de copil sau pentru cea de elev? În această ultimă variantă, cum își mai justifică numele și obiectivul implicit asumat?

Moștenită din vechiul regim ca măsură universalistă (și înalt discutabilă ca adecvare), alocația pentru copii se transformă practic, prin condiționarea de prezența școlară, într-o **măsură reziduală**, dar care în mod paradoxal este **discriminatorie** tocmai față de cei cărora ar trebui să le fie adresată. Copiii rromi provenind din familii sărace - copii care nu urmează școala - (despre motivația neparticipării școlare vom discuta mai în detaliu) sunt puși, din această cauză, în situația de a nu beneficia de alocație.

În același timp, beneficiază de această alocație copiii români (sau maghiari, germani ș.a.) provenind din familii cu venit mediu sau ridicat pentru care școala reprezintă, dacă nu o tradiție, cel puțin o obișnuință. În timp ce primii (copiii rromi) sunt privați de un beneficiu cu o utilitate considerabilă în creșterea bunăstării, câștigul celor din urmă în maximizarea bunăstării lor este practic nul. Se ajunge astfel ca o măsură considerată universalistă, să fie în mod concret discriminatorie privând de sprijinul necesar copii rromi care nu urmează școala.

Prin grupul țintă vizat (copiii rromi) și prin obiectivul implicit (finalitatea urmărită) putem considera această măsură a condiționării alocației pentru copii de prezența școlară ca pe **un tip de politică școlară** destinată comunităților de rromi din România. În acest caz, se ridică o serie de întrebări legate de tipul de perspectivă asupra educației școlare, pe care îl promovează o astfel de măsură.

Se înscrie, un astfel de tip de politică, într-o perspectivă de politică educațională axată pe un continuum asimilare-integrare sau pe linia multiculturalism-antirasism? Atâta timp cât este o măsură izolată și nu este însoțită de măsuri care să vizeze structura sistemului de învățământ, metodele de predare sau calificarea cadrelor didactice, acest tip de politică pare să sugereze o perspectivă

asimilaționistă asupra educației școlare. De fapt, este o continuare a politicii de asimilare a populației de rromi din perioada comunistă, dar cu mijloace mai subtile.

Profesorul sau învățătorul nu mai trebuie acum să "convingă" părintele rrom să-și trimită copilul la școală sub amenințarea unor presiuni administrative (la locul de muncă, la poliție, la primărie), deoarece acesta este acum gata "convins".

Pentru multe familii de rromi (în special pentru cei care lucrează sezonier în agricultură) opțiunile sunt tranșante: școlarizarea "benevolă" a copilului sau amenințarea supraviețuirii familiei în special pe timp de iarnă.

Vom căuta să analizăm eficiența acestei măsuri de politică școlară de-a lungul a două direcții :

- a) identificarea problemei, definirea ei și alegerea obiectivului;
- b) raportarea efectelor perverse, cu impact negativ la efectele scontate.

DEFINIREA PROBLEMEI

Identificarea problemei presupune operarea unei alegeri dintr-un set de probleme care concură la rezolvare, realizarea unui decupaj în realitatea socială care se dorește a fi modificată.

În cazul populației de rromi, în opinia noastră, principalele probleme ale sistemului de învățământ sunt:

- rata înaltă a neparticipării școlare;
- întreruperea școlii în ciclul primar sau secundar de învățământ de către majoritatea populației;
- rata înaltă a analfabetismului funcțional.

Datorită legăturilor dintre probleme, alegerea uneia dintre ele capătă o importanță deosebită. Care sunt efectele rezolvării uneia dintre probleme, asupra celorlalte? În cazul nostru de exemplu, cum va afecta îmbunătățirea participării școlare analfabetismul funcțional? Altfel spus, este probabil ca o creștere a participării școlare să îmbunătățească performanța școlară?

Ipoteza noastră este că relația inversă (creșterea performanței școlare determină îmbunătățirea participării școlare) este mult mai probabilă, dar numai în condițiile în care creșterea nivelului de școlaritate și a calificărilor dobândite își găsește un corespondent în politici active pe piața muncii, orientate spre populația de rromi.

În condițiile în care creșterea participării școlare este o măsură izolată, care nu ține cont de performanța școlară și de adaptarea la piața muncii, ea nu-și dovedește utilitatea.

Dacă mai mulți copii rromi la școală înseamnă mai mulți analfabeți și mai mulți viitori șomeri, putem spune ca legea eșuează în a identifica problema cu relevanță maximă. Fără creșterea performanțelor școlare ale copiilor și posibilitatea găsirii ulterioare a unui loc de muncă, părinții rromi vor continua să valorizeze în mod negativ școala, ceea ce pe termen lung va conduce la o depreciere și mai accentuată a participării școlare a copiilor lor.

Legea nu eșuează doar în identificarea problemei, ci și în definirea acesteia. Textul legii reflectă presupuzițiile (premisele) care au stat la baza adoptării acesteia.

O premisă majoră, care a stat la baza conceperii legii, este că problema neparticipării școlare a copiilor rromi este plasată exclusiv la nivelul familiei de rromii. Ne îndreptățește la această considerație faptul că legea are ca beneficiar copilul rrom și implicit familia sa. Practic, problema neparticipării este localizată la nivelul familiei de rromi și nu la nivelul sistemului de învățământ. Prin acest mod de definire a problemei se omit cauzele principale ale neparticipării școlare, care trebuie căutate în sistemul de învățământ ca atare.

Vom aminti aici doar câteva dintre ele:

- existența școlilor segregate, de tip ghetto, cu slabe dotări materiale, care din pricina slabelor rezultate școlare avute cu generațiile anterioare descurajează participarea școlară a generațiilor școlare actuale. În astfel de școli (de exemplu la Coltău, Balta Arsă) învață la un loc copii din clase diferite sau chiar din cicluri de învățământ diferite (inclusiv grădiniță);

- lipsa calificării cadrelor didactice din cele mai multe școli segregate, plasate de regulă la periferia orașelor sau complet izolate în mediul rural, școli în care "se face mai puțină învățatură" decât în celelalte;

- existența claselor speciale în care rromii sunt "integrați" ca elevi cu deficiențe. Un astfel de exemplu este cel al comunității din Pata-Rât, unde toți copiii rromi sunt incluși în astfel de clase speciale pentru deficienți, fiind de fapt excluși dintr-un proces normal de învățământ. Stigmatul pe care îl poartă asupra copiilor astfel de clase determină în mod firesc reținerea părinților față de școală;

- inexistența în curriculumul școlar a oricăror referiri la cultura rromani și la stilul de viață al acestei etnii face ca școala să apară deopotrivă copiilor și părinților drept o "lume străină" în care identitatea lor se află în pericol. În cuvintele lui Liegeois, părinții se tem ca prin școală "să nu-și piardă copiii" (prin asumarea unui set de valori străine culturii rromani).

De fapt, se evită recunoașterea eșecului total al sistemului de învățământ în ceea ce privește educația școlară a copiilor rromi. Neincluderea unor măsuri care să vizeze reforma sistemului de învățământ în relație cu populația de rromi ne conduce la ideea unei incorecte (prin omisiune) definiri a problemei.

EFACTE SCONTATE ȘI EFACTE PERVERSE

Este greu de evaluat cantitativ care sunt efectele directe ale legii asupra participării școlare a copiilor rromi, dar creșterea participării școlare a copiilor rromi, după introducerea legii, poate fi considerată ca fiind în mare parte un efect al legii (nu trebuie ignorată însă nici Ordonanța 10 referitoare la acordarea unor burse școlare).

Tabelul nr. 3

Participarea școlară a copiilor rromi înainte (anul școlar 1992-1993) și după introducerea legii (anul școlar 1997-1998).

Grupa de vârstă	An școlar 1992-1993	An școlar 1997-1998
7-10 ani	62%	82,7%
11-14 ani	58%	75,6%

Sursă: Țiganii (Zamfir C., Zamfir F., coord. 1992) și Observatorul social al rromilor (baza de date ICCV, 1998).

Se constată deci o creștere masivă a participării școlare cu aproape 20 de procente pentru grupa de vârstă 7-10 ani și de aproape 18 procente pentru grupa de vârstă de 11-14 ani. Schimbările în participarea școlară nu trebuie privite în mod izolat, ci în contextul modificărilor produse în structura neparticipării școlare.

Tabelul nr. 4

Neparticiparea școlară pentru populația de rromi de vârstă școlară pe categorii înainte (an școlar 1992-1993) și după introducerea legii (an școlar 1997-1998)

Grupa de vârstă	Înteruperea școlarizării		Nu au urmat niciodată școala	
	1992-1993	1997-1998	1992-1993	1997-1998
7-10 ani	10,1%	1,9%	27,9%	15,4%
11-14 ani	24,4%	8,6%	17,6%	15,8%

Sursă: Țigăni (Zamfir, C., Zamfir, E., coord, 1992) și Observatorul social al rromilor (baza de date ICCV, 1998).

Putem aprecia ca principal efect al legii reducerea simțitoare a întreruperilor școlarizării. Cu alte cuvinte, o mare parte dintre familiile care oricum își trimiteau copiii la școală, dar din constrângeri financiare erau obligate să-i retragă la un moment dat, și-au modificat comportamentul în sensul menținerii copiilor în școală. Explicația nu trebuie căutată, credem noi, în suportul stimulat pe care l-ar oferi această alocație (care reprezintă aproximativ 7\$), ci în scăderea dramatică a veniturilor acestor familii care se văd nevoite să supraviețuiască din această alocație.

Altfel stau lucrurile însă în privința familiilor care nu și-au trimis niciodată copiii la școală și în privința cărora efectele legii sunt mult mai puțin vizibile. Procentul celor care în 1992 nu urmau școala în grupa de vârstă 7-10 ani (27,9%) îi include și pe copiii care își încep școlarizarea mai târziu (la 8-9 ani). Având vârsta de 7 sau 8 ani, ei figurează în categoria "nu au urmat niciodată școala" (36,3% pentru 7 ani și 33,3% pentru 8 ani), deși probabil o mare parte dintre ei au fost înscriși la școală cu întârziere, respectiv la 8-9 ani. O evidență a acestui fapt este dată de un procent mult mai scăzut în grupa de vârstă 11-14 ani (17,6%), care reprezintă procentul efectiv al familiilor a căror orientare este de a nu-și școlariza copiii. Acest procent reprezintă de fapt nucleul dur al rezistenței familiilor rrome față de școala percepută în forma ei actuală ca un mijloc de asimilare și de ștergere a identității etnice.

Modificarea acestei rezistențe față de școlarizare este practic nesemnificativă, dovedindu-se puțin sensibilă la constrângerile economice pe care legea le presupune.

Putem concluziona că, deși legea reușește să producă o creștere a participării școlare a copiilor rromi, această creștere se produce prin scăderea numărului de întreruperi ale școlarizării și nu prin modificarea rezistenței față de școală al unui important segment al familiilor de rromi care nici înainte, nici după introducerea legii nu au optat pentru școlarizarea copiilor lor.

Creșterea prezenței școlare a fost însoțită însă de o serie de efecte perverse cu impact negativ care chestionează însăși dezirabilitatea efectului scontat. Vom analiza pe rând aceste efecte.

1) Legea stimulează doar o participare formală și nu o participare reală (deplină).

Eșuând în a acționa asupra cauzelor reale ale neparticipării, legea eșuează în crearea unei motivații intrinseci pentru participarea școlară. Deopotrivă părinți și profesori recunosc că mulți elevi rromi merg la școală doar pentru a obține alocația. În același timp, cuantumul mic al acesteia este insuficient pentru a putea permite întreținerea unui copil la școală. În multe cazuri, copiii continuă să muncească alături de părinți pentru a-și asigura existența, școala reprezentând în acest caz doar o sursă adițională de venit.

2) Legea nu ține cont de specificul populației de rromi.

Există cazuri în care chiar simpla prezență la școală nu este asigurată deși figurează în situațiile școlare. Este vorba de cazurile de migrație sezonieră pentru muncă (frecvente în cazul populației de rromi) pe care profesorii le tolerează neoficial permițând elevilor să lipsească pentru 2 chiar 3 luni de zile, fără a figura ca absenți în cataloage.

În cazul comunității din Calvini, direcțiunea școlii chiar a cerut Inspectoratului Județean o derogare de la lege în cazul elevilor rromi provenind din familii care muncesc sezonier în agricultură. Este un exemplu tipic al inadecvării legii pentru specificul populației de rromi.

3) Legea descurajează performanța școlară.

În primul rând este vorba de **menținerea aceluiași dotări materiale**, fapt care, în condițiile creșterii numărului de copii, are o influență negativă asupra performanței școlare. Un bun exemplu este cel al școlii din Coltău unde creșterea participării formale face ca în două săli de clasă având dimensiunile de 4/4 m (cu o capacitate maximă de 40 de elevi) să învețe la un loc peste 100 de elevi de clasa I împreună cu cei de clasa a IV-a și cu preșcolari de grădiniță. Acest lucru face ca obiectivele educaționale să nu depășească un perpetuu stadiu al alfabetizării.

În al doilea rând, **legea încurajează repetenția** din moment ce pentru un număr însemnat de elevi școala reprezintă doar un mijloc de subzistență, iar rămânerea în școală, indiferent de performanțe, înseamnă obținerea unui venit chiar minimal.

4) Deformarea relației elev-profesor.

Datorită legii se ajunge la situații paradoxale și la deformarea relației profesor-elev, dintr-o relație de tipul învățător-învățăcel într-o relație de dependență economică în care profesorul este "mulțumit" că are un număr tot mai mare de elevi și poate obține în consecință un salariu mai mare, iar elevul este "mulțumit" deoarece contribuie și el la subzistența familiei. Deformarea relației profesor-elev este privită de fiecare dintre părți ca fiind exclusiv apanajul celeilalte. Astfel, profesorii îi acuză pe rromi că: "vin la școală doar ca să le semnăm cecurile să-și ia alocațiile" în timp ce rromii îi acuză pe profesori că vin la școală doar ca să își ia salariile conform principiului "timpul trece, leafa merge". În realitate "mulțumirea" de care vorbeam este o sursă majoră de insatisfacție pentru ambele părți. În ceea ce îi privește pe profesori, și facem supoziția că majoritatea și-au ales aceasta meserie dintr-o autentică vocație pedagogică, satisfacția muncii nu poate proveni din simpla

încasare a salariului sau, altfel spus, dintr-o motivație extrinsecă, ci din motivația intrinsecă care se întărește odată cu obținerea unor rezultate pozitive în pregătirea copiilor. Ori tocmai această motivație intrinsecă este erodată datorită efectelor perverse pe care condiționarea alocației pentru copii de prezență școlară le produce asupra calității învățământului.

4) Legea are un efect negativ asupra bunăstării unui important număr de copii rromi.

În ciuda creșterii prezenței școlare un segment important de copii rromi (aproximativ 15%) continuă să nu frecventeze școala fiind privați astfel de o sursă importantă de întreținere, având în vedere că este probabil ca aceștia să provină din familiile cele mai sărace.

BIBLIOGRAFIE

- Liegeois, J.P., *Rom. Gypsies. Travelers*, Council of Europe Press, 1994.
Troyna, B., Williams, J., *Racism. Education and the State*, Croom Helm Australia, 1986.
Zamfir, C., Zamfir, E. (coord), *Țiganii între ignorare și îngrijorare*, Editura Alternative, București, 1993.
•• *Cartea albă a copilului*, Fundația "Copiii României", 1997.
Neculau, A., Ferreol, G., *Minoritari, marginali, excluși*, Editura Polirom, Iași, 1996.